

Աշխարհագրություն

УДК 911.52

«ԱՐՓԻ ԼԻՃ» ԱԶԳԱՅԻՆ ՊԱՐԿԻ ԲՈՒՍԱԾԱԾԿՈՒՅԹԻ
ՌԵԿՐԵԱՑԻՈՆ ԳՆԱՀԱՏՄԱՆ ՓՈՐՁ

Լ. Մ. ՍԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ^{1,2*}, Ա. Ա. ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ², Է. Ռ. ՍՈՒՎԱՐՅԱՆ²

¹ ԵՊՀ սերվիսի ամբիոն, Հայաստան

² Գյումրիի Ն. Նալբանդյանի անվան մանկավարժական ինստիտուտ, Հայաստան

Հոդվածում առաջին անգամ ներկայացվում է «Արփի լիճ» ազգային պարկի բուսածածկույթի ռեկրեացիոն գնահատման առանձնահատկությունը: Երեք փորձատեղամասերում կատարված դաշտային հետազոտությունների հիման վրա իրականացվել է դեղաբույսերի քանակի գնահատում: Հոդվածում ներկայացված են այն եղանակները, որոնցով առավել արդյունավետ կարելի է գնահատել բուսածածկույթը՝ որպես ռեկրեացիոն ռեսուրս:

Keywords: recreation, vegetation, national park, eco-tourism, diversity index, Lake Arpi, research.

Ներածություն: Ներկայումս աշխարհում տեղի է ունենում էկոզբոսաշրջության աննախադեպ աճ, ինչի համար որպես դեստինացիոն օբյեկտ կարող է հանդիսանալ բուսականությունը: 1988 թ. աշխարհում էկոզբոսաշրջիկների թիվը կազմել է 157 մլն մարդ, 1994 թ. արդեն 211 մլն, իսկ 2013թ.՝ 420 մլն [1]: Ըստ էկոզբոսաշրջիկների թվի վիճակագրական տվյալների ներկայումս զբոսաշրջության այս ճյուղի զարգացումը տեղի է ունենում շատ արագ՝ յուրաքանչյուր 10 տարվա ընթացքում դրանց թիվը կրկնապատկվում է: Այս առումով առաջատարն ԱՄՆ-ն է, որտեղ զբոսաշրջիկների մոտ 7%-ը կամ 8 մլն մարդ մասնակցել է զոնե 1 էկոտուրի, իսկ 35 մլն մարդ կամ զբոսաշրջիկների 30%-ը ցանկություն է հայտնել իրականացնելու նման ճամփորդություն առաջիկա 3 տարիների ընթացքում: Կարելի է ասել, որ ԱՄՆ-ում առկա է 43 մլն էկոզբոսաշրջիկների ճամփորդություն: Միայն ԱՄՆ-ի Ելոուսթոնյան ազգային պարկի զբոսաշրջիկների թիվը 2006 թ.-ին կազմել է 2,9 մլն մարդ [1]:

Զբոսաշրջության և ընդհանրապես ռեկրեացիայի արդյունավետ զարգացումը հանդիսանում է Հայաստանի և մասնավորապես՝ Շիրակի մարզի զարգացման գլխավոր ուղղություններից մեկը:

Այս տեսանկյունից առավել կարևորվում է բնության հատուկ պահպանվող տարածքների և հատկապես բուսական ռեսուրսների ռեկրեացիոն հնարավորությունների գնահատումը: Հետազոտությունները կատարելիս հաշվի է առնվել այն հանգամանքը, որ զբոսաշրջիկների շրջանում մեծ հետաքրքրություն են առաջացնում դեղաբույսերը: Բոլոր երթուղիների ժամանակ

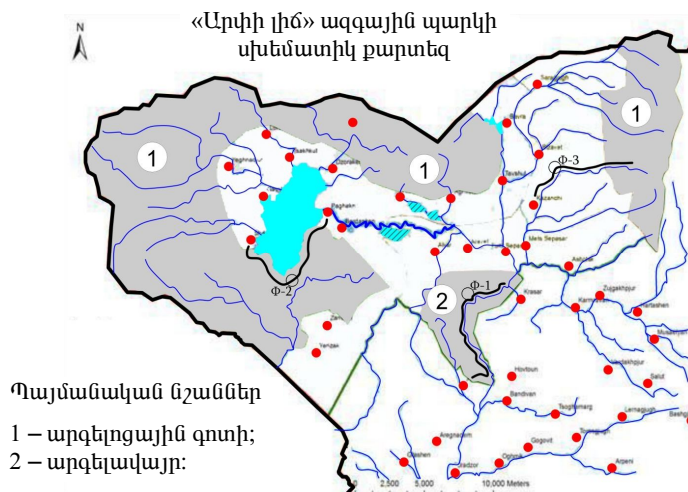
* E-mail: mlevon2003@mail.ru

Էկոգրոսաշրջիկներին անհրաժեշտ է ծանոթացնել երթուղում առկա դեղաբույսերի, ինչպես նաև դրանց ֆենոփուլերի և այլ մանրամասների մասին:

Ուսումնասիրության մեթոդիկան: Համեմատական հետազոտություն և դեղաբույսերի առատության գնահատում իրականացնելու, ընտրվել են երեք փորձատեղամասեր, որոնք գտնվում են «Արփի լիճ» ազգային պարկի տարբեր հատվածներում, որոնցով անցնում են էկոգրոսաշրջային երթուղիներ:

Փորձատեղամասերից առաջինը գտնվում է Գորշաբերդի հովտում (Փ-1): Այն իրենից ներկայացնում է մոտավորապես 1 հա մակերեսով լեռնալանջ, որը տարածվում է Ախուրյանի աջ ափին: Ռելիեֆի թեքությունը Փ-1 տեղամասում՝ 12–14° է: Այստեղ դուրբիտային բազալտների վրա ձևավորվել են շագանակագույն հողեր, որոնք ծածկված են քսերոզերմային ֆորմացիաներով: Ջգալի տարածում ունեն նաև հացազգիները:

Երկրորդ փորձատեղամասը (Փ-2) գտնվում է Արփի լճի հարավարևելյան ափին: Որպես փորձատեղամաս ընտրվել է մոտավորապես 1 հա մակերեսով տարածք, որով անցնում է Պաղակն–Շաղիկ–Գառնառիճ 12 կմ շրջանաձև էկոգրոսաշրջային երթուղին:

«Արփի լիճ» ազգային պարկի տարածքում գտնվող փորձատեղամասերի տեղադիրքը և էկոգրոսաշրջային երթուղիները:

Փորձատեղամասն առանձնանում է խայտաբղետ բուսածածկույթով, որտեղ բացի բնական բուսականությունից, տարածվում են նաև արհեստական անտառներ: Փ-2 տեղամասը գտնվում է մեղմաթեք լեռնալանջի վրա, որն աստիճանաբար իջնում է լճափ: Լանջի թեքությունը 10–12° է, այն 2050 մ նիշից ցածր դառնում է գրեթե հորիզոնական: Բուսածածկույթում գերակշռում է բարձրախոտ մարգագետինները, որոնք աչքի են ընկնում ծաղկավոր բույսերի մեծ առատությամբ: Ըստ էության, Փ-2 տեղամասն արհեստական անտառների հետ միասին վերածվել է յուրահատուկ էկոհամակարգի:

Երրորդ փորձատեղամասը (Փ-3) գտնվում է Ղազանչի բնակավայրից արևելք՝ մեղմաթեք լեռնալանջի վրա, մոտավորապես 0,8 հա մակերեսով: Տեղամասի թեքությունը՝ 8–10°: Այստեղ գերակշռում են ցածրախոտ ֆորմացիաներ: Նման տեղամասի ընտրությունը պայմանավորված է բուսածածկույթի մեծ կենսաբազմազանությամբ:

Բնակավայրից արևելք տարածվող լեռնալանջերը կարելի է օգտագործել էկոգրոսաշրջության նպատակով՝ իրականացնելու համար դեղաբույսերի և ուտելի բույսերի հավաքում:

Բոլոր երեք փորձատեղամասերի բուսածածկույթի գնահատումը կատարվել է որոշակի եղանակներով և հերթականությամբ: Որպես դեղաբույսեր ընտրվել են երեք տեսակներ՝ **դեղագործական խատուտիկը** (*Taeaxsakum officinale*), **պղպեղային անանուխը** (*Mentha Piperita*) և **անդրկովկասյան ուրցը** (*Thymus transcaucasicus*): Հետազոտության սկզբնական փուլում օգտագործվել է Ռ-ամենակու ցանցը, որն իրենից ներկայացնում է փայտյա կամ մետաղյա ուղղանկյուն՝ 2×5 սմ չափերով: Ուղղանկյունը բաժանված է 10 քառակուսիների, որոնց մակերեսը կազմում է 1 սմ²: Բոլոր երեք փորձատեղամասերի բուսածածկույթը Ռ-ամենակու ցանցի օգնությամբ, գնահատվել է պրոյեկտիվ ծածկույթի խտության որոշման նպատակով (աղյ. 1): Բուսատեսակների ռեկրեացիոն գնահատումը իրականացվել է նաև ըստ բազմազանության, որից հետո կատարվել է գնահատում Դրուդեի սանդղակով [2]:

Նման մոտեցումը ճիշտ է, քանի որ մի քանի եղանակների կիրառումը փոխլրացնում է միմյանց՝ մեծացնելով գնահատման ճշտությունը: Փորձատեղամասերում իրականացված գնահատման արդյունքները կիրառելի են նաև ազգային պարկի այլ տարածքների համար, որոնք ունեն նույն պայմանները:

Երեք տեղամասերի բուսածածկույթի բազմազանության գնահատման համար, օգտագործվել է Լ.Ի. Մուխինայի առաջարկած բանաձևը [3]

$$R = V / V_1,$$

որտեղ R -ը՝ տեղամասի բուսածածկույթի բազմազանությունն է; V -ն՝ գնահատվող տեղամասում բուսատեսակների թիվը; V_1 -ը «Արփի լիճ» ազգային պարկում հանդիպող տեսակների ընդհանուր թիվը (աղյ. 1):

Աղյուսակ 1

Բուսատեսակների բազմազանության գնահատման ըստ փորձատեղամասերի

Փորձատեղամաս	Պրոյեկտիվ ծածկույթի խտությունը, %	Տեսակների թիվը			Բազմազանության գործակիցը		
		գարուն*	ամառ	աշուն**	գարուն	ամառ	աշուն
Փ-1	96	22	48	15	0,03	0,07	0,02
Փ-2	100	15	33	7	0,02	0,05	0,01
Փ-3	98	18	37	12	0,02	0,05	0,01

* – Արփի լճի ավազանում բույսերի վեգետացիան սկսվում է մայիս ամսից;

** – Արփի լճի ավազանում բույսերի վեգետացիան ավարտվում է սեպտեմբերին:

Աղյուսակ 1-ում ներկայացված հաշվարկները կատարվել են «Արփի լիճ» ազգային պարկի կենսաբազմազանության վերաբերյալ հրատարակված նյութերի [4] հիման վրա, ըստ որի Ազգային պարկի տարածքում տեսակների ընդհանուր թիվը 670 է, իսկ գնահատումն իրականացվել է՝ ըստ Լ.Ի. Մուխինայի առաջարկած սանդղակի [3]:

Աղյուսակ 1-ի տվյալների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ առավել բազմազան է Փ-1 տեղամասի բուսածածկույթը, որտեղ տեսակների թիվը մոտավորապես 1 հա մակերեսի վրա կազմում է 48: Ամռան ընթացքում այս տեղամասում բազմազանության գործակիցը հասնում է 0,07-ի, ինչն ամենաբարձրն է բոլոր փորձատեղամասերի մեջ:

Փ-2 և Փ-3 տեղամասերն ունեն մոտավորապես նույն ցուցանիշներն, ինչը պայմանավորված է դրանց բնական պայմանների նմանությամբ: Գնահատման արդյունքների հիման վրա կարելի է ասել, որ առավել շատ բուսատեսակներ, այդ թվում նաև՝ դեղաբույսեր հնարավոր է գտնել և հավաքել ամառային էկոզոոսաշրջային երթուղիների ժամանակ: Ընդ որում, հաշվի առնելով ֆենոլոգիական առանձնահատկություններն, առավել բարենպաստ է հունիսի 15-հուլիսի 15-ն ընկած ժամանակահատվածը:

Աղյուսակ 2

Փորձատեղամասերը՝ որպես դեղաբուսային հանդակի գնահատման սանդղակ

Փորձատեղամաս	Դեղաբույսերի առատություն՝ ըստ տեսակների և փորձատեղամասերի		Տեսակների առատության աստիճանը		Միջին բալլ
	տեսակը	գնահատականը	տեսակի թիվը	գնահատականը	
Փ-1	խատուտիկ	2	4	2	3,0
	անանուխ	3	7	3	
	ուրց	4	11	4	
Փ-2	խատուտիկ	4	15	4	3,0
	անանուխ	4	10	4	
	ուրց	1	2	1	
Փ-3	խատուտիկ	3	8	3	2,6
	անանուխ	3	7	3	
	ուրց	2	5	2	

Աղյուսակ 2-ի տվյալների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ բոլոր երեք տեղամասերում նկատվում է դեղաբույսերի զգալի առատություն, ինչը նպաստավոր է էկոզոոսաշրջային երթուղիների կազմակերպման համար:

Փ-1 տեղամասում (Ախուրյանի կիրճ) առավել նպատակահարմար է ուրցի հավաքումը, քանի որ ըստ դիտարկման, փորձատեղամասերում այդ դեղաբույսի անհատների թիվը միավոր մակերեսի վրա հասնում է 11-ի, ինչը գնահատման սանդղակում ստացել է ամենաբարձր 4 գնահատականը:

Փ-2 տեղամասում (Լճափ) առատ է խատուտիկը, որն այս տեղամասի դոմինանտ տեսակներից մեկն է: Բացի խատուտիկից, այս տեղամասում զբոսաշրջիկների համար դժվարություն չի ներկայացնի անանուխի հավաքումը, որի առատության գնահատականը հասնում է 4-ի, իսկ տեսակների թիվը միավոր տարածքում՝ 10-ի: Ընդհանուր առմամբ, Փ-2 տեղամասի պայմանները դեղաբույսերի հավաքման համար գնահատվում են լավ:

Փ-3 տեղամասում առատ են խատուտիկը և անանուխը, որոնց առատության գնահատականը հավասար է 3-ի: Այս տեղամասում նշված տեսակները հեշտությամբ կարող են հավաքվել զբոսաշրջիկների կողմից:

Եզրակացություն: Ըստ կատարված դաշտային հետազոտությունների և զբակնության վերլուծության.

1. հետազոտվող տարածքի բոլոր փորձատեղամասերում դեղաբույսերի առատությունը հնարավորություն է ստեղծում զբոսաշրջային հատուկ տուրերի կազմակերպման համար;

2. առավել բարենպաստ են պայմաններն Արփի Լճի առափնյա գոտում, որտեղ որոշ դեղաբույսեր հանդիսանում են մարզագետնային ֆիտոցենոզների

էղիֆիկատորներ, իսկ համեմատաբար բարձրադիր տեղամասերում դրանք կատարում են ասեկտատորների դեր;

3. հետազոտվող տարածքում դեղաբույսերի առատության ամենաբարձր ցուցանիշներն առկա են Փ-1 և Փ-2 փորձատեղամասերում, որոնց առատության միջին բալլը կազմում է 3,0:

Ստացվել է՝ 22.01.2016

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

1. **Храбовченко В.В.** Экологический туризм. М., 2003.
2. http://bio.1september.ru/view_article.php?ID=200303103
3. **Мухина Л.И.** Принципы и методы технологической оценки природных комплексов. М.: Наука, 1973.
4. «Արփի լիճ» ազգային պարկ: Կենսաբազմազանությունը և պահպանությունը: Եր., 2010.

Л. М. МАРТИРОСЯН, А. А. МАНУКЯН, Э. Р. СУВАРЯН

ОПЫТ РЕКРЕАЦИОННОЙ ОЦЕНКИ РАСТИТЕЛЬНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОГО ПАРКА “ОЗЕРО АРПИ”

Резюме

В статье впервые представлена рекреационная оценка растительного покрова Национального парка “Озеро Арпи”. На трех экспериментальных участках были проведены полевые исследования, на основании которых оценено количество лекарственных растений. В статье представлены методы, позволяющие более эффективно оценивать растительный покров.

L. M. MARTIROSYAN, A. A. MANUKYAN, E. R. SUVARYAN

AN ATTEMPT OF RECREATIONAL ESTIMATION OF VEGETATION OF THE “LAKE ARPI” NATIONAL PARK

Summary

In the article for the first time the peculiarity of recreational estimation of vegetation of “Lake Arpi” National Park is presented. Researches have been done in three fields, where abundance of medicinal herbs has been valued. In the article the methods, which are more effective for estimation of vegetation, are presented.